

كتاب الادوار في الموسيقى

تألیف

صفی الدین ابوالمفاخر عبدالمؤمن بن یوسف بن فاخر اورمیه‌ای
(۶۱۳ - ۶۹۳ ه.ق.)

پنجم علم علوم انسانی

فصل

بدانکه بعضی از ادوار را آوازخوانند و آوازات شش اند اول کواشت دویم کردانیا سیم نوروز چهارم سلمک پنجم شهرناز ششم مایه. وازان شش بر کواشت و کردانیا جمع کامل مشتمل است و بر چهار دیگر جمع ناقص و از برای این آواز رسم جدولی کنیم و بیان دستانهای هر یک کنیم بر انفراد چنانکه در کتب قوم ممثل است :

				مطلق المثلث	مطلق المثلث
				سبا به المثلث	مجنب المثلث
			سبا به المثلث	زلزال المثلث	زلزال المثلث
	مطلق الزير	مطلق المثنى	زلزال المثلث	مطلق المثنى	مطلق المثنى
سبا به المثلث	مجنب الزير	سبا به المثنى	مطلق المثنى	مجنب المثنى	مجنب المثنى
مطلق المثنى	قوس الزير	بنصر المثنى	سبا به المثنى	سبا به المثنى	قوس المثنى
سبا به المثنى	زلزال الزير	زايد الزير	زلزال المثنى	بنصر المثنى	زلزال المثنى
مطلق الزير	مجنب الزير	سبا به الزير	مطلق الزير	زايد الزير	زايد الزير
سبا به الزير	مطلق الزير	زلزال الزير	سبا به الزير	سبا به الزير	سبا به الزير
ما يه	شهناز	سلیک	نوروز	کردانیا	کواشت

وتفصیل آوازات برین نهیج است. کواشت دایر هفتاد و بیکم است و نغمات
وابعاد او بدین نمونه: پرمال جامع علوم انسانی.

بح ج ط ب ج ج ط ج   بح بیج بب بی ح و ج

کردانیا دایره چهل و ششم است که نفهی از او حذف شده است و

مثال او بدین نموده است:

بح ج ط ط ط ط ج ج ط   بح ج ط ط ط ط ج ج

نوروز و آن دایره حسینی است که نغمه يع ازاو محدود است و بدین
مثال است:

ب _ ي _ ب _ ي _ ج _ ط

سلمک مرکب از چهار شد است و طریق استخراج او ازoter بدین
طریق است که ابتدا آن از نغمات زنگوله کنند بر سبیل تنزل بعد از آن نغمات
حجاز نمایند هم بر سبیل تنزل و بعد از آن باز نغمات حجاز را بر طریق صعود
نمایند تاب طرف انتقال حجاز رسد بعد از آن نغمات اصفهان نمایند پس نغمات
راست. پس فرض کنیم که مبدء استخراج نغمات آواز مطلق مثلث است باید
که اولاً نغمه ح نموده شود بعد از آن نغمه يا بعد از آن نغمه يع پس يه پس
يز پس لک پس کب بعد از آن بر گشتن بطريق صعود تانغمه يه و چون نغمه
يه نموده شد باید که نغمه يك نموده شود پس يب پس ي پس ح پس ه و
از اینجا معلوم تواند کرد کیفیت استخراج او را تحقیقاً ترک تمثیل کرده
شد چه بواسطه این دو صعود و هبوط که واقع است در تمثیل نیکو نمیافتد.
شنهazz اصل او ذیر افکند است بشرط آنکه نغمات او را دوبار نمایند و نغمه
که مشترک است میان محظ اول و مبدء ثانی، مبدء ثانی سازند براین مثال:

م _ ي _ ح _ و _ ه _ ج _ ج _ ا

ما يه و آن بعینه شعبه غزال است چنانکه معلوم گردد در بیان شعبات
معلوم گردانند، لیکن باید که اولاً طینی نموده شود بعد از آن مجنب بعد از
آن طینی و مجنب را هردو یک بعد نموده شود. پس فرض کنیم که مبدء او از
سبابه مثلث است اولاً نغمه يا نموده شود پس نغمه ح پس نغمه و پس نغمه ا
واصل مقامات و آوازات همین بود که مذکور شد و آنچه زیاده براین است
از نغمات بسبب حسن تلحیح است.

فصل

در بیان شعبات - بدانکه مشهور نزد اهل عمل شعبات بیست و چهارند
اول دوگاه و آن دونغمه است که بعد طینی بر آن مشتمل است براین مثال:

شرط آنکه اول طرف اتقل او نموده شود بعد از آن

احد و مشهور میان اهل عمل آنست که نغمتین دو گاه ح یا است که آن طرفین بعد طنینی است در میان دوازده بین واقع است. دویم سه گاه و آن از دو گاه پیک بعد مجبوب زاید است پس بر بعد طنینی بعد ج زیاده باید تاسه گاه شود

برای این مثال: و د ط — ا

سیم چهار گاه و آن از سه گاه پیک بعد ج زائد است و چهار نغمه است

برای این صورت: م — ح — و — د — ط — ا

چهارم پنج گاه و آن از چهار گاه پیک بعد طنینی زائد است برای این صورت:

یا ط — ح — و — د — ا

پنجم عشیراء، بعضی از اهل عمل گویند که عشیراء مرکب است از قسم پنجم ذوالخمس و قسم ششم ذی الاربع پس مشتمل باشد برنه بعد که مقدم ده نغمه است ولهذا عشیراء خوانند برای این صورت:

بح ب يز يه يج ياي ح و د ا

اما آنچه مشهور است و تصانیف اهل عمل در آن واقع است عشیراء حسینی است که از دو گاه بگذرد و محظوظ بر راست کند بدین صورت:

مال چند غلو یا ناح و د ا

ششم نوروز عرب و آن سه بعد ج است از پی یکدیگر که مقدم چهار

نغمه بود برای این صورت:

م و ه ج ج ج

هفتم ماهور و در آن دوقول است بعضی گفته اند که هشت نغمه است و بعضی پنج نغمه، اگرچه بزرگردو مذهب مرکب است از کردانیا و عاشق بشرط

تقدیم کردانیا بر عشاق اما بر قول اول این است:

بـح جـجـ یـزـ یـدـ یـاـ حـ وـ حـ طـ طـ بـ طـ طـ

بر قول ثانی چنین است:

بـح جـجـ یـزـ یـدـ یـاـ حـ طـ طـ

و بعد ذیالکل مشتمل است بر نغمات اول و ذیالخمس بر ثانی
هشتم نوروز خادا و آن شش نغمه است براین مثال:

بـبـ یـیـ حـ حـ ۰ـ جـ جـ جـ

نهم حصار و آن هشت نغمه است براین مثال
طـ بـحـ بـحـ یـزـ بـحـ بـحـ

دهم نوروز بیاتی و آن پنج نغمه است اول آن بـحـ بـسـ یـهـ و نغمه ثالث
آن از میان بـحـ و بـبـ مستخرج میشود و نغمه رابع آن یـ بـود و خامس
حـ و این شعبه از جمله مستقر بات است قریب بـحـجـازـیـ و بـوـسـلـیـکـ براین مثال:

بـحـ طـ پـرـشـحـ جـ حـلـوـمـ اـنـجـ وـمـطـالـعـاـجـ فـرـخـنـیـ جـ

یازدهم نهفـت و آن هشت نغـمه است برایـن صـورـتـ:

بـحـ طـ جـ جـ بـحـ یـاـ طـ حـ جـ وـ طـ جـ

دوازدهم عزال و آن پنج نغـمه است کـه ذـیـالـخـمـسـ دـایـرـهـ حـجـازـیـ مشـتمـلـ است بر آن و نغمـاتـ آنـ اـینـستـ:

یـاـ طـ حـ جـ وـ طـ جـ جـ

سیزدهم اوـجـ و آـنـ هـشـتـ نـغـمـهـ استـ بدـینـ مـثـالـ:

چهاردهم نیریز و آن دو قسم است نیریز صغیر و نیریز کبیر اما نیریز
صغری و آن پنج نغمه است؟

م یا ط ط د ط
ج ج ج ج

واما نیریز کبیر مقلوب دایره چهل و هشتم بود یعنی مجلس افروذ پس
تر کیب وی از نیریز صغیر و جنس راست بود مستلزم بعدی ملایم براین صورت؟

بح ج ج ط ج ط ط د ط
یو ید یا ط و د

پانزدهم برقع و آن دونغمه است براین مثال:

ح ح و
ج

شانزدهم رکب و آن سه نغمه است براین وجه:

ی یب
ح ج ج

هفدهم صبا و آن پنج نغمه است براین وجه

بح ط ط ی یب یب
یه یه یه یه یه یه

هجدهم هما یون و این شعبه مرکب است از زنگوله و راهوی بشرط
آنکه اولاً نغمات زنگوله نمایند بعد از آن نغمات راهوی و محظ بر نغمه کنند
که مشترک باشد میان محظ زنگوله و مبدع راهوی بدین صورت:

بح ج ج ط ط د ط ط د ط
یو ید

نووزدهم نهادهند و این شعبه مرکب است از زنگوله و عشق بشرط آنکه
اولاً نغمات زنگوله نمایند بعد از آن نغمات عشق بعد از آن بر گردند بطریق
صعود و محظ بر نغمه کنند که مشترک است میان مبدع عشق و محظ زنگوله
و آن شش نغمه است براین صورت:

یه یه ط ط یا ط ط ج ج
ب ب

بیستم زاوی و این شعبه همان سه گاه است و فرق بدین است که در طرف احد به سه گاه بعد ارخاء میافزایند و زاوی مینامند و بعد ارخاء مقدار نصف بقیه باشد و شرط کرده‌اند در بعد ارخاء که عامل باید که بواسطه اهتزاز و تر لزل چنان نماید که گویا یکی میباشد در مسموع تا زیادتی بر ابعاد ثلثه لعنه لازم نماید و آنرا در اصطلاح اهل ساز ماش خوانند و بحلق نیز ممکن است نمودن چنانکه اکثر معنیلات مرکبة در این شعبه واقع است و صورتش

این است: ر د ارخاء و ج ط د

بیست و یکم بسته نگار و این شعبه مرکب است از نغمات زیر افکند و نغمات حجază بشرط آنکه محظ نغمه بود که مشترک بود میان محظ زیر افکند و مبدء حجază و ترتیب نغمات آن این است:

بج ب بب ج ج ح ج و ج ط ج

بیست و دویم روی عراق و آن چهار نغمه است که از جنس حجază است اما از طرف احد نغمه ج بر آن اضافه کنند تا پنج نغمه شود برای مثال:

م ای ح ح و ج ط ج

بیست و سیم خوزی و آن حسینی است که محظ آن بر سه گاه کنند و آن شش نغمه است:

بج ط ط ب ب ط ط ط ط و

و در عرف اهل عمل نیشا بورک نیز خوانده‌اند.

بیست و چهارم محیر و آن شعبه حاصل میشود از تقدیم بعد ذی الحمر دایره حسینی بر بعد ذی الاربع آن و آن هشت نغمه است بدین مثال

بج ط ط ج ج ج ط ط ط ط و

این است تحقیق شعبات بیست و چهار گانه مشهوره اما شعبات غیر مشهوره بسیار است از جهت کثرت اهل این فن متعرض نشده‌اند.

فصل

در تشارک نغم ادوار ، این تشارک بردو قسم است یکی آنکه تشارک در تمام نغمات بود دوم آنکه در بعضی ، اما قسم اول مثل دایره عشاق و نوی و بوسیلیک که یک دایره‌اند چرا که چنانکه فرض شود ۵ که دوم عشاق است اول نوی موافق خواهد بود مرا کز او بامرا کز عشاق واختلافی جز بمبدع و منتهی وابعاد نیست چه بواسطه عدم تجاوز از ذی‌الکل و اقامت ۱ مقام یعنی دور ۵ خواهد بود بالضروره و ترتیب این نغمات نوی بدین نهج است:

د ط ط ب ط ط ياه ب ح ز د

واین مراکز بعینها نعمات مراکز عشق است تفاوتی نیست جز اینکه نغمه اول نوی دویم عشق است و دویم نوا سیم عشق است و هکذا تا اینکه هفتم نوا اول عشق شود و هم چنین. اگر نغمه ز را که سیم عشق است مبدء بوسلیک سازند و بترتیب ابعاد بوسلیک انتقال کنند مراکز هر دو دایره را متحد باشد و فرقی نیست جز اینکه اول بوسلیک سیم عشق بود و دویم بوسلیک چهارم عشق و علی هدا واین دایره جهت تصویر اشتراک نعمات نموده شد:

